

Tomasz SAHAJ*

KIBICOWANIE, RELIGIA I SPORT Między sacrum a profanum, wiarą a rozumem

Wyjątkowość Jana Pawła II przejawiała się między innymi w jego sympatiach kibicowskich – był on pierwszym papieżem, który w młodości oglądał mecze piłkarskie na żywo. Jego ulubionym klubem była krakowska Cracovia, której szalik, dostarczony do Rzymu przez delegację klubową, z dumą zakładał. Śmierć Papieża wywołała kaskadę zdarzeń: przerwanie meczów i modlitwy w jego intencji na boiskach, krótkotrwały pakt o nieagresji zwalczających się fanów klubowych i msze żałobne z ich udziałem.

Tato! czy to prawda [...]
[...] że filozofia piłki nożnej
zastąpiła teologię fundamentalną
że w Argentynie ludzie modlą się
do świętej maradonny
Tak synu! Światło bramki
zastąpiło światło wiekuiste

Tadeusz Różewicz, *Rozmowa ojca z synem o zabijaniu czasu*¹

Kultura europejska korzeniami sięga filozofii greckiej, rzymskiej i chrześcijańskiej, a europejski sport silnie zakorzeniony jest w sferze sacrum. Werner Jaeger pisał: „Igrzyska pogrzebowe ku czci Pelopsa, odbyte kiedyś w Olimpii, dały początek tamtejszym świętom”². Dla starożytnych Greków igrzyska olimpijskie miały charakter sakralny do tego stopnia, że na czas ich trwania zawierano „pokój boży” (gr. ekecheiria). Socjolog sportu Zbigniew Krawczyk zauważa: „Ciała uczestników tych igrzysk wchodziły w rzeczywistość świata *sacrum* w podwójnym znaczeniu: instrumentalnym – jako narzędzie sukcesu ofiarowywanego Bogom oraz autotelicznym – jako przedmiot czci i uwielbienia ze strony społeczności państwa-miasta”³. Po narodzeniu Chrystusa,

* Dr hab. Tomasz Sahaj – Zakład Historii, Filozofii i Socjologii, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, e-mail: sahaj@awf.poznan.pl, ORCID 0000-0003-0633-7993 [pełna nota o Autorze na końcu numeru].

¹ T. R ó ż e w i c z, *Rozmowa ojca z synem o zabijaniu czasu*, w: tenże, *Wyjście*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2004, s. 82.

² W. J a e g e r, *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*, tłum. M. Plezia, H. Bednarek, Fundacja Aletheia, Warszawa 2001, s. 291.

³ Z. K r a w c y k, *Ciało jako fakt społeczno-kulturowy*, w: *Socjologia kultury fizycznej*, red. Z. Dziubiński, Z. Krawczyk, M. Lenartowicz, AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, War-

na styku kultury greckiej, rzymskiej i chrześcijańskiej, ważkość sportu przejawiała się w świadomości kolektywnej i w języku, czego przykładem może być metaforyka apostoła Pawła z Tarsu: „Czyż nie wiecie, że gdy zawodnicy biegną na stadionie, wszyscy wprawdzie biegną, lecz jeden tylko otrzymuje nagrodę? Przeto tak biegnijcie, abyście ją otrzymali. Każdy, który staje do zapasów, wszystkiego sobie odmawia; oni, aby zdobyć przemijającą nagrodę, my zaś nieprzemijającą” (1 Kor 9,24-25).

„Podobnie biskup św. Ignacy w II wieku po Chrystusie, pisząc do św. Polikarpa, tak go upomina: «Spotęguj tempo twojego biegu, bądź jak prawdziwy atleta, bo tam, gdzie większy trud, tam też większa nagroda. Ćwicz się tedy w czujności jako atleta Boży». Ten zwyczaj porównywania życia chrześcijańskiego do sportu zachował się poprzez całe średniowiecze⁷⁴. Św. Augustyn w *Wyznaniach* opisał demoralizujący wpływ walk gladiatorских⁵, które bezskutecznie powstrzymywał cesarz, a zarazem filozof stoik Marek Aureliusz⁶, i zgubną fascynację nimi studentów, w tym ulubionego Alipiusza z Tagasty, późniejszego biskupa i świętego. Przeciwnikami takich widowisk byli również Seneka, Epiktet, Tertulian, św. Jan Chryzostom i Boecjusz, popierał je natomiast Cynceron. Zaniechanie brutalnych i krwawych widowisk okazywało się zadaniem trudnym do zrealizowania, gdyż instytucjonalna przemoc stanowiła jedno z narzędzi działań politycznych i społecznych w Rzymie⁷. Dlatego też tak wielu chrześcijan straciło życie na antycznych arenach⁸.

szawa 2019, s. 107. Por. Z. Dziubiński, *Socjologia sportu i olimpizmu*, AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2022, s. 143n.

⁴ F.W. Bednarski, *Sport i wychowanie fizyczne w świetle etyki św. Tomasza z Akwinu*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, Londyn 1962, s. 11; por. M. Ponczek, *Kultura fizyczna a kościół katolicki. Antyk – XX wiek*, Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2004, s. 11-13. Metaforyka sportowa jest niezwykle żywotna w literaturze popularnej i w życiu publicznym. Wiesław Myśliwski, odbierając w roku 2022 doktorat honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego, zauważył refleksyjnie, że będąc u schyłku życia „dobiega już do mety, a wszystkie jego ambicje, aspiracje, pragnienia i oczekiwania zanurzają się w strefie cienia” (cyt. za: [J. Popieł], *Uniwersytet Jagielloński świętuje 658. rocznicę powstania*, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, https://www.uj.edu.pl/wiadomosci/-/journal_content/56_INSTANCE_d82IKZvhit4m/10172/150805272).

⁵ Por. św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, Wydawnictwo Znak, Kraków 2018, s. 159-161.

⁶ Por. A. Guttmann, *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sport*, Columbia University Press, New York 1978, s. 29; zob. T. Sahaj, *Gladiatorzy i filozofowie. Studium praktyk fizycznych i umysłowych*, „Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria” 11(2002) nr 3, s. 55-70.

⁷ Zob. N. Rogosz, *Zastosowanie przemocy w walkach politycznych w Rzymie w 59 roku przed Chrystusem*, w: *Przemoc w świecie starożytnym: źródła, struktura, interpretacje*, red. D. Słapek, I. Łuć, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 223-237; por. D. Słapek, *Sport i widowiska w świecie antycznym: compendium*, Wydawnictwo Homini – Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Kraków–Wrocław 2010, s. 52-58.

⁸ Por. D.G. Kyle, *Spectacles of Death in Ancient Rome*, Routledge, London – New York 2007, s. 242-264; tenże, *Sport and Spectacle in the Ancient World*, Wiley-Blackwell, Malden 2014, s. 328n.

W średniowiecznej Europie aktywność „sportowa” zarezerwowana była dla elit. Prym wiodły uprzywilejowane zakony rycerskie, których członkowie, o pochodzeniu arystokratycznym, wykorzystywani w licznych wojnach toczonych w Europie i poza nią, intensywnie „trenowali”, pozostając w gotowości bojowej. Związany z rycerstwem kapitał – kulturowy, materialny i społeczny – był ogromny i w trosce o niego stosowano szczególny zabieg. Był nim „sąd Boży” (łac. ordalium – sąd)⁹. Zamiast wystawiać całe armie przeciwko sobie i ryzykować życie cennych rycerzy, wystawiano ich reprezentacje. W podobny sposób „walczyli” europejscy filozofowie i teologowie, których „orężem” w sporach były argumenty logiczne – prawda leżała po stronie „drużyny” zwycięskiej. Św. Tomasz, Doktor Anielski, wychowany w drylu rycerskim na zamku w Akwinie, człowiek imponującej postury, dzięki swej kondycji fizycznej mógł wędrować po całej Europie. Włoski filozof Umberto Eco wędrowki i dyskusje filozoficzno-teologiczne zakonników przedstawił w zekranizowanej powieści *Imię róży*¹⁰. Timothy Williamson tak pisał: „W średniowiecznej filozofii scholastycznej uprawiano dysputy zwane *obligationes* – rodzaj sformalizowanych gier rozgrywanych po łacinie, z regułami prawie tak dobrze określonymi, jak w przypadku gry w szachy. Jedna strona miała argumentować za jakąś tezę, druga przeciwko niej, obie musiały przestrzegać ścisłych reguł logiki średniowiecznej (których większość obowiązuje do dzisiaj). Każda ze stron musiała jasno sprecyzować, które założenia czy przesłanki przyjmowane przez oponenta akceptuje, a które odrzuca (przy czym strony mogły wyróżnić kilka znaczeń owych założeń lub przesłanek i w jednych przypadkach uznać je, a w innych odrzucić). Można było też wyznaczyć kogoś z dużym doświadczeniem, by pełnił funkcję sędziego i pilnował, czy reguły gry są przestrzegane. Duch *obligationes* jest nadal rozpoznawalny we współczesnej filozofii, chociaż niektóre szczegółowe reguły tamtych sporów wydają się dziś zbyt restrykcyjne; we współczesnej logice zidentyfikowano bowiem wiele form wnioskowania, nieredukowalnych do form przyjmowanych w logice średniowiecznej”¹¹.

Echem średniowiecznych potyczek jest dziś futbol florencki zwany „calcio storico fiorentino” (ang. historic Florentine football). Mecze odbywają się rytualnie przy franciszkańskim kościele św. Krzyża, w samym sercu Florencji. W kontekście sacrum i profanum warto zauważyć, że dawna

⁹ Zob. J. L e m a ń s k i, *Biblijne ordalia? Od procedury „sądu Bożego” do ceremoniału kultowego (Lb 5,11-31)*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 2020, nr 27, s. 87-122.

¹⁰ Zob. U. E c o, *Imię róży (The Name of the Rose)*, tłum. G. Błachowicz, Wydawnictwo Noir sur Blanc, Warszawa 2020. Filmowa ekranizacja powieści: *Imię róży*, Włochy–RFN–Francja, 1986, reż. J.J. Annaud.

¹¹ T. W i l l i a m s o n, *O co chodzi w filozofii? Od zdziwienia do myślenia*, tłum. A. Chybińska, B. Dziobkowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2019, s. 40.

chrześcijańska świątynia Hagia Sophia, jeden z najpiękniejszych obiektów sakralnych Stambułu, wraz z Hipodromem wpisana na listę światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO, w szóstym wieku naszej ery zniszczona została przez agresywnych fanów wyścigów konnych (odbudowano ją na zlecenie cesarza Justyniana I, świętego Kościoła prawosławnego)¹².

SPORT W WYMIARZE DUCHOWO-MORALNYM I FILOZOFICZNO-TEOLOGICZNYM

Wojciech Lipoński pisze: „Wybitny francuski pisarz Albert Camus [...], w młodości bramkarz klubu Racing Universitaire d'Alger, powiedział niegdyś, że wiek XX to stulecie sportu”¹³. Wiek ten przyniósł radykalne zmiany społeczne. Niemiecki socjolog sportu Klaus Heinemann konstatawał: „W postmodernistycznych społeczeństwach europejskich do sportu zdecydowanie wkraczają [...] ludzie w starszym wieku, kobiety, przedstawiciele niższych klas społecznych, mniejszości etnicznych, cudzoziemscy robotnicy, niepełnosprawni”¹⁴. W proces inkorporacji sportu w obręb życia duchowego i kulturowo-społecznego aktywnie włączył się Kościół katolicki¹⁵, w szczególności papieże-filozofowie: św. Jan Paweł II i Benedykt XVI, a także Franciszek, który w roku 2017 skierował specjalne przesłanie do uczestników Super Bowl, nieformalnego święta narodowego Amerykanów¹⁶. W roku 2018 przed

¹² Por. W. L i p o ń s k i, *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 177-182.

¹³ T e n ż e, *Narodziny masowej percepcji sportu w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Kultura fizyczna a kultura masowa*, red. M. Lenartowicz, Z. Dziubiński, AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2011, s. 99. Camus, laureat Nagrody Nobla i współtwórca egzystencjalizmu, twierdził: „Wszystkiego, co wiem o życiu, nauczyłem się z piłki nożnej” (cyt. za: W. E i l e n b e r g e r, *Gol. Chwała zwycięzcom. 40 przyczynków do filozofii futbolu*, tłum. M. Budny, Wydawnictwo Best Press, Warszawa 2006, s. 5). Podobne słowa francuskiego pisarza przywołuje również Matt Owen: „Wszystko, co wiem na pewno o moralności i powinnościach, zawdzięczam piłce nożnej” (cyt. za: M.M. O w e n, *O pocieszeniu, jakie Camus znajdował w absurdzie futbolu*, „Znak” 2021, nr 7-8(794), <https://www miesiecznik.znak.com.pl/o-pocieszeniu-jakie-camus-znajdowal-w-absurdzie-futbolu/>).

¹⁴ K. H e i n e m a n n, *Sport w społeczeństwie postmodernistycznym*, „Sport Wyczyny” 1999, nr 3-4, s. 81.

¹⁵ Por. M. B a r l a k, *Wprowadzenie*, w: *Kościół a sport*, red. M. Barlak, Z. Dziubiński, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 1995, s. 5n.; M. P o n c z e k, *Kultura fizyczna a Kościół rzymskokatolicki w Polsce po II wojnie światowej 1945-2000*, Wydawnictwo AWF, Katowice 2003, s. 8n.

¹⁶ Zob. Radio Vaticana, *Pope: „May this year's Super Bowl be a sign of peace, friendship and solidarity”*, Vatican News, 2 X 2017, <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2017-10/pope--may-this-year-s-super-bowl-be-a-sign-of-peace--friendship-.html>.

mistrzostwami świata w piłce nożnej, które odbywały się wówczas w Rosji, Stolica Apostolska opublikowała kompleksowy dokument o chrześcijańskim rozumieniu sportu, zatytułowany *Giving the Best of Yourself* [„Dać z siebie to, co najlepsze”]¹⁷. Dokumentowi towarzyszył list przewodni papieża Franciszka¹⁸. W obu tekstach omawiane są problemy i zadania współczesnego sportu w ich interpretacji dokonanej przez Kościół katolicki. Papież Franciszek jest zdania, że sport niesie w sobie potencjał uświęcenia osoby ludzkiej, a jego uprawianie pozostaje w zgodzie z misją Kościoła katolickiego i z chrześcijańską perspektywą personalistyczną, ponieważ wydobywa z człowieka to, co w nim najlepsze¹⁹. W Orędziu na Światowy Dzień Osób Niepełnosprawnych²⁰ Franciszek podkreślał: „Trzeba rozwijać przeciwciała wobec kultury uważającej niektóre istnienia za należące do ekstraklasy, a inne do II ligi: jest to grzech społeczny!”²¹. W roku 2021 Papież zainicjował ogólnoswiatowy „maraton” modlitewny w intencji ustania pandemii COVID-19²².

Szczególną rolę w uwydatnieniu rangi sportu dla rozwoju duchowości ludzkiej odegrał Jan Paweł II, etyk i filozof²³, znany też z zamiłowania do

---

¹⁷ Zob. Dicastery for Laity, Family and Life, *Giving the Best of Yourself: A Document on the Christian Perspective on Sport and the Human Person*, Holy See Press Office, Summary of Bulletin, June 2018, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/06/01/180601b.html>.

¹⁸ Zob. Franciszek, *List o chrześcijańskiej perspektywie sportu i osoby ludzkiej*, Opoka, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/sport-lev_01062018. Zob. też: K. Bronk, *Papież o watykańskim dokumencie na temat sportu*, Vatican News, 1 VI 2018, <https://www.vatican-news.va/pl/papiez/news/2018-06/papiez-franciszek-list-sport-chrzescijanin.html>; *Franciszek: sport może być drogą do świętości*, niedziela.pl, <https://www.niedziela.pl/arttykul/35863/Franciszek-sport-moze-byc-droga-do>.

¹⁹ Por. J. Kochel, *Duchowa pedagogia sportu. Aksjologiczny wymiar zawodów i widowisk sportowych*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2016, s. 9-16; A. Pawłucki, *Sport, asceza i miłość*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2019, s. 80; S. Kowalczyk, *Elementy filozofii i teologii sportu*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 41-49; zob. też: tenże, *Sport w świetle personalistycznej koncepcji kultury*, w: *Sport jako kulturowa rzeczywistość*, red. Z. Dziubiński, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2005, s. 53-60.

²⁰ Na początku roku 2024, kiedy powstawał niniejszy artykuł, papież Franciszek był już osobą ograniczoną ruchowo, poruszającą się na wózku inwalidzkim.

²¹ *Orędzie papieża Franciszka na światowy dzień osób niepełnosprawnych* (Watykan, 3 XII 2019), eKAI, <https://www.ekai.pl/dokumenty/orędzie-papieża-franciszka-na-swiatowy-dzien-osob-niepełnosprawnych-2019/>. Por. W. Janocha, *Duchowieństwo katolickie w Polsce wobec osób z niepełnosprawnością. Studium socjologiczno-pastoralne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2020, s. 21.

²² Zob. Radio Vaticana, *Pope Opens Marathon of Prayer with Rosary in Vatican Basilica*, Vatican News, 1 V 2021, <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2021-05/pope-opens-marathon-of-prayer-with-rosary-in-vatican-basilica.html>.

²³ Zob. np. K. Wojtyła, *Wykłady lubelskie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2006; *Karol Wojtyła. Filozof i papież: Wybór tekstów*, red. J. Merecki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2011.

aktywności ruchowej²⁴. Nazywany „Bożym Atletą”²⁵, „Bożym Maratończykiem”²⁶ i „Papieżem Sportowców”²⁷, był autorem licznych wypowiedzi na temat sportu²⁸. W ankiecie przeprowadzonej przed Soborem Watykańskim II (1962-1965) biskup Karol Wojtyła napisał: „Wydaje się konieczne, aby umożliwić duchownym łatwiejszy kontakt z wieloma wydarzeniami i zjawiskami życia codziennego, również tego świeckiego, na przykład gdy chodzi o kulturę intelektualną, artystyczną i być może także fizyczną (sport, alpinizm i tym podobne)”²⁹.

Pius X popierał ideę nowożytnych igrzysk olimpijskich³⁰; doświadczonym i zapalonym alpinistą był w młodości Pius XI³¹. „Także kolejni papieże – Pius XII, Jan XXIII i Paweł VI – pozytywnie wypowiadali się na temat znaczenia sportu. Ojcowie Soboru Watykańskiego II niewiele miejsca poświęcili wprost problematyce sportu, ale nauczanie zawarte w dokumentach końcowych na temat człowieka [...] dało podstawy do sformułowania chrześcijańskiej koncepcji kultury fizycznej”³². Po wyborze na Stolicę Piotrową Jan Paweł II poprosił o wybudowanie basenu w jego letniej rezydencji w Castel Gandolfo, a prośbę tę uzasadniał, mówiąc, że „musi być w dobrej formie, ponieważ wybudowanie

²⁴ Zob. np. C. Michałski, *Sportowe i turystyczne pasje Karola Wojtyły*, „Konspekt” 2005, nr 3(23), s. 148-150; S. Stolarczyk, *Papież, jakiego nie znamy. Piłka nożna – kajaki – narty – góry*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, Warszawa 2005.

²⁵ Wypowiedź ks. Edwarda Plenia, krajowego duszpasterza sportowców. Cyt. za: M. Kmita, *100 lat temu urodził się Jan Paweł II. Papież Sportowców i Boży Maratończyk*, Wirtualna Polska. Sportowe fakty, <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/882660/100-lat-temu-urodzil-sie-jan-pawel-ii-papiez-sportowcow-i-pielgrzym-maratonczyk->.

²⁶ Zob. tamże.

²⁷ Zob. tamże.

²⁸ Zob. np. Jan Paweł II, *Oblicze i dusza sportu* (Przemówienie podczas Jubileuszu Sportowców, Watykan, 28 X 2000), „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 22(2001) nr 1(229), s. 19n.; t e n ż e, *Rachunek sumienia dla sportu* (Homilia podczas Jubileuszu Sportowców, Watykan, 29 X 2000), „L'Osservatore Romano” wyd. pol. 22(2001) nr 1(229), s. 20n. Zob. też: Z. Dziubiński, *Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu*, w: *Sport na przełomie tysiącleci. Szanse i nadzieje*, red. Z. Dziubiński, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2000, s. 353-379; t e n ż e, *Jana Pawła II filozofia i teologia sportu*, w: *Społeczny wymiar sportu*, red. Z. Dziubiński, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2023, s. 82-98.

²⁹ K. Wojtyła, *Odpowiedź na pytanie o tematy soborowe*, w: *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II. Zbiór wystąpień*, red. R. Skrzypczak, Wydawnictwo AA, Centrum Myśli Jana Pawła II – Wydawnictwo Naukowe UKSW, Kraków–Warszawa 2020, s. 374.

³⁰ Zob. Vatican News PL, *Wkład Kościoła w odrodzenie olimpiad, od Piusa X do Jana Pawła II*, eKai, <https://www.ekai.pl/wklad-kosciola-w-odrodzenie-olimpiad-od-piusa-x-do-jana-pawla-ii/>.

³¹ Zob. tamże.

³² B. Giemza, *Sport w życiu i nauczaniu św. Jana Pawła II*, Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław 2022, s. 40. Zob. Pius XII, *Invicti athletae Christi: encyklika o św. Andrzeju Boboli*, Wydawnictwo La Salette Księży Misjonarzy Saletynów, Kraków–Dębówiec 2017.

basenu jest tańsze niż organizacja nowego konklawe³³. Podczas jego pontyfikatu w Watykanie powołano w roku 2004 departament sportu. Mimo zaawansowanego wieku i ograniczeń związanych z chorobami i niepełnosprawnością do końca życia z poświęceniem pełnił posługę kapłańską. Utrata sprawności psychofizycznej i zdrowia była natomiast bezpośrednim powodem odejścia z urzędu następcy Karola Wojtyły na tronie Piotrowym, papieża Benedykta XVI, który odszedł na emeryturę, co w historii Kościoła jest wydarzeniem niezwykle rzadkim (w skali setek lat).

Wyjątkowość Jana Pawła II przejawiała się między innymi w jego sympatiach kibicowskich – był on pierwszym papieżem, który w młodości oglądał mecze piłkarskie na żywo. Jego ulubionym klubem była krakowska Cracovia, której szalik, dostarczony do Rzymu przez delegację klubową, z dumą zakładał³⁴. Śmierć Papieża wywołała kaskadę zdarzeń: przerwanie meczów i modlitwy w jego intencji na boiskach, krótkotrwały pakt o nieagresji zwalczających się fanów klubowych i msze żałobne z ich udziałem³⁵. 6 czerwca 1997 roku Jan Paweł II przemawiał do wiernych, licznie zgromadzonych pod Wielką Krokwią w Zakopanem, słynną skocznią narciarską uwieńczoną krzyżem³⁶. Zgromadziło się tam wówczas około trzystu tysięcy osób³⁷. Z wiernymi spotykał się również na największych stadionach piłkarskich, które były w stanie pomieścić tłumy, lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie, jak na krakowskich Błoniach, między stadionami Cracovii i Wisły.

Tego rodzaju ekspozycje najwyższej rangi przywódców duchowych mają niezwykle silny wpływ na rzesze wiernych. Świadomy mocy oddziaływania sportu na wiernych (kibiców), pierwszy czarnoskóry arcybiskup Kapsztadu Desmond Tutu, wygłaszając homilie na stadionach, miał na szyi klubowy szalik. Duchowy przywódca Nelson Mandela, laureat Pokojowej Nagrody Nobla i późniejszy prezydent Republiki Południowej Afryki, właśnie za pomocą sportu starał się jednoczyć białych i czarnych obywateli, traktując go jako „soft

³³ Cyt. za: M. K m i t a, *Jan Paweł II – Boży Atleta*, Wirtualna Polska. Sportowe Fakty, <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/511839/jan-pawel-ii-bozy-atleta-ktory-wyprzedzil-nas-w-drodze-do-swietosci>.

³⁴ Por. R. R o m a n o w s k i, *Dlaczego Cracovia? w: Dlaczego Cracovia. Rozmowy o kibicowaniu za Pasami*, red. R. Romanowski, Wydawnictwo MKS Cracovia SSA, Kraków 2017, s. 7n.

³⁵ Zob. R. K o s s a k o w s k i, Ł. B i e s z k e, *The Pacts, the Death of the Pope and Boycotts: The Modes of Cooperation in Polish Football Fandom*, w: *Football Fans, Rivalry and Cooperation*, red. Ch. Brandt, F. Hertel, S. Huddleston, Routledge, Abingdon 2017, s. 17-32.

³⁶ Zob. D. G u t, *Góralski hold i msza pod Wielką Krokwią. Jan Paweł II w Zakopanem - czerwiec 1997*, wyborcza.pl, <https://zakopane.wyborcza.pl/zakopane/5,179294,21919634.html?disable-Redirects=true>.

³⁷ Zob. A. D o b r z y ń s k i, *Fenomen Mszy św. pod Wielką Krokwią*, Sanktuarium Świętego Jana Pawła II w Nowym Targu, <https://parafia.nowy targ.pl/fenomen-mszy-sw-pod-wielka-krokwia>

power”³⁸. Krótko po upadku apartheidu, w roku 1995, z inicjatywy Mandeli rozegrano w RPA Puchar Świata w rugby, a zwycięstwo narodowej reprezentacji było wspólnym świętem, przełamującym podziały rasowe (wcześniej rugby było grą białej mniejszości, a piłka nożna – pogardzanej czarnej większości). Kolejnym ważnym i społecznie integrującym wydarzeniem w tym kraju stały się, rozgrywane po raz pierwszy na kontynencie afrykańskim, mistrzostwa świata w piłce nożnej, których gospodarzem była w roku 2010 właśnie Republika Południowej Afryki. Mandela twierdził: „Sport może zmieniać świat. Jest potężniejszy niż wszystko inne. Niewiele jest na świecie rzeczy, które tak bardzo oddziałują na ludzi i są dla nich zrozumiałe bez względu na ich pochodzenie, kolor skóry, mowę, wiarę czy przekonania”³⁹.

W cywilizacji chrześcijańskiej sport odgrywa ważną rolę. W Stanach Zjednoczonych powstał prężny ruch ekumeniczny promujący sprawność fizyczną, alternatywny wobec skautingu i harcerstwa. Obejmuje on organizacje: Young Men’s Christian Association (YMCA – Związek Chrześcijańskiej Młodzieży Męskiej) i Young Women’s Christian Association (YWCA – Związek Chrześcijańskiej Młodzieży Żeńskiej)⁴⁰. W amerykańskich college’ach katolickich narodziły się koszykówka i siatkówka, należące dziś do najpopularniejszych dyscyplin sportowych. W Polsce w propagowaniu sportu prym wiedzie Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Jej wieloletnim prezesem (do roku 2023) był socjolog sportu Zbigniew Dziubiński, pod którego redakcją ukazało się wiele monografii poświęconych kulturze fizycznej. Dziubiński jest również autorem licznych książek na temat stosunku Kościoła i papieży do sportu⁴¹.

³⁸ Zob. J. G r i x, D. L e e, *Soft Power, Sports Mega-events and Emerging States: The Lure of the Politics of Attraction*, „Global Society” 27(2013) nr (4), s. 521-536; M. L e n a r t o w i c z, *Organizacja wielkich imprez sportowych jako element strategii „soft power”*, w: *Kultura fizyczna a prestiż społeczny*, red. Z. Dziubiński, M. Lenartowicz, AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2018, s. 36-43; por. O. J a r o s z, A. M e t e l s k i, *Geopolityka sportu. Siła sportowych wydarzeń*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2024, s. 20-22.

³⁹ Cyt. za: W. J a g i e l s k i, *Mandela, król świata*, „Gazeta Wyborcza” z 7-8 XII 2013, s. 21. Por. t e n z e, *Trębacz z Tembisy. Droga do Mandeli*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2013, s. 328. Zob. Z. M e l o s i k, *Piłka nożna. Tożsamość, kultura i władza*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017. Mianem cudu określono tak zwany rozejm bożonarodzeniowy (ang. Christmas truce) podczas pierwszej wojny światowej: w roku 1914 w Boże Narodzenie wrodzy żołnierze alianccy i niemieccy rozegrali – na „ziemi niczyjej” – spontaniczny mecz piłkarski. Dla upamiętnienia tego wydarzenia opodal belgijskiego Ypres postawiono krzyż.

⁴⁰ Zob. M. M a z u r k i e w i c z, *Sport and Religion: Muscular Christianity and the Young Men’s Christian Association; Ideology, Activity and Expansion (Great Britain, the United States and Poland, 1857-1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2018.

⁴¹ Zob. np. Z. D z i u b i Ń s k i, *Kościół rzymskokatolicki a kultura fizyczna*, Wydawnictwo AWF, Warszawa 2008; t e n z e, *Sport w perspektywie salezjańskiej*, AWF i Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2014; t e n z e, *Sport i turystyka w Kościele Rzymskokatolickim (na przy-*

Zawodnikom polskim towarzyszą podczas igrzysk olimpijskich duszpasterze. Wśród duszpasterzy sportowców archidiecezji krakowskiej znalazł się na przykład mianowany na tę funkcję przez kard. Franciszka Macharskiego ks. Paweł Łukaszka, bramkarz hokejowej reprezentacji Polski, uczestnik igrzysk olimpijskich w Moskwie w roku 1980⁴². Kapelanów mają też kluby sportowe. W języku kibicowskim funkcjonuje sformułowanie „obrona Częstochowy”, „przywoływane w trakcie piłkarskich spotkań, kiedy cała dziesiątka graczy z pola desperacko broni się na skraju własnego pola karnego”⁴³. Sportowcy często dają świadectwo swojej wiary religijnej⁴⁴, posiadając – wraz z kibicami – duchowe zaplecze⁴⁵. Przed wbiegnięciem na boisko niektórzy piłkarze czynią znak krzyża, wskazują na niebo po strzeleniu bramki, niekiedy klęcząc przy tym nabożnie na murawie. Transmisję pierwszego meczu reprezentacji Polski podczas Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej w roku 2021, rozgrywanego 14 czerwca ze Słowacją, rozpoczęły słowa telewizyjnego komentatora sportowego Mateusza Borka: „W imię Ojca i Syna...”⁴⁶.

KIBICOWANIE JAKO RELIGIA WIDOWISKA SPORTOWE JAKO ŚWIĘTA

Brazylijski socjolog Mauricio Murad dostrzega liczne paralele między żarliwymi kibicami a wyznawcami religii oraz wskazuje na podobieństwa w ich dewocjonalnych tekstach. Twierdzi, że południowoamerykański futbol ma w sobie coś z kultu religijnego: „Jest masowy, ludowy, są w nim

---

kładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP), AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2015; t e n ż e, *Sport w służbie osoby i wspólnoty w perspektywie Papieża Franciszka*, AWF i Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2020.

⁴² Por. S. D z i w i s z, *Więcej sportu*, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2006, s. 9.

⁴³ T. W i l l i a m s, *Języki futbolu. Piłkarskie słówka i zwroty z całego świata*, tłum. J. Wąsiński, Wydawnictwo WAB, Warszawa 2021, s. 220.

⁴⁴ Zob. *Boży doping. Mówią gwiazdy sportu*, red. T. Balon-Mrocza i in., Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2000; *Boży doping: świadectwa wiary mistrzów sportu*, red. M. Latasiewicz, Dom Wydawniczy Rafael, Kraków 2012. Warty uwagi jest w tym kontekście numer tematyczny miesięcznika „W drodze”, poświęconego życiu chrześcijańskiemu, zatytułowany „Futbol dany od Boga” – zob. „W drodze” 2006, nr 6(394).

⁴⁵ Zob. Christians in Sport, <https://www.christiansinsport.org.uk>; Ł. B u k s a, *Boskie futbolowo*, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2012; Tadeusz M r o w i e c, *Dekalog w życiu sportowca i kibica*, Wydawnictwo Św. Stanisława BM, Kraków 2010; *Ewangelia dla sportowca i kibica*, red. I. Kisiel, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2012; R.T. C i e s i e l s k i, *Kulturowe i społeczne konteksty modlitwy katolickiej. Problemy badawcze i propozycje ujęć*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, Poznań 2018.

⁴⁶ Zaplanowane na rok 2020 Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej przeniesione zostały na rok 2021 ze względu na pandemię COVID-19.

elementy adoracji – tak jak w każdej religii. [...] Niektóre zespoły nazywają swoje koszulki i flagi «świętymi szatami»⁴⁷. Murad uważa, że brazylijska piłka nożna trwale sprzęgła się z rytualnymi elementami religijności, kultury popularnej, karnawału, festiwalu i capoeiry, które tworzą społeczną tożsamość Brazylijczyków⁴⁸. Podobnego zdania jest João F. Rech Wachelke, który podkreśla, że „piłka nożna wraz z muzyką popularną i religią stanowi jeden z najważniejszych przejawów ekspresji Brazylijczyków”⁴⁹. Część kibiców zawodów futbolowych i żużlowych jest wręcz fanatycznie przywiązana do admirowanych klubów oraz barw i symboli z nimi związanych. Dla podkreślenia swojego przywiązania i oddania klubowi zasiadają w osobnych sektorach stadionowych, z reguły tylko dla nich dostępnych, z internetowymi regulaminami odpowiednio „namaszczonego” zachowania podczas meczu. Z uwagi na zaangażowanie fanów nazywa się ich „aborygenami”⁵⁰ czy też wyznawcami „niewidzialnej religii”⁵¹. W Niemczech obowiązuje podatek od przynależności do Kościołów i zdarza się, że w swoim zeznaniu podatkowym w rubryce „Wyznanie” sympatycy FC Schalke Gelsenkirchen 04 wpisują: „Schalke Fan”⁵². Amerykański socjolog Robert N. Bellah w stworzonej przez siebie koncepcji religii obywatelskiej (ang. civil religion) – pisze Diethelm Blecking – „przedstawia ją – na płaszczyźnie zbiorowej – jako system opartych na wierze założeń budujących tożsamość, wyobrażeń na temat zbawienia, rytuałów, symboli i wysoce zrytualizowanych uroczystości należących do doczesnej strony reli-

⁴⁷ M. Murad, *Gdy piłka była Bogiem*, „Gazeta Wyborcza – Magazyn” z 30 XI 2000, s. 10.

⁴⁸ T e n ż e, *Soccer and Society in Brazil*, w: *More than a Game. Sports, Society and Politics*, red. W. Hofmeister, Konrad-Adenauer-Stiftung, Singapore 2014, s. 102 (Sport Diplomacy Academy, <https://www.eusportdiplomacy.info/files/2-more-than-a-game-sports-society-and-politics-pdf-compressed.pdf>).

⁴⁹ J.F. Rech Wachelke, *Brazilian Fans' Social Representations on Soccer*, „Revista Internacional de Ciencias del Deporte. International Journal of Sport Science” 4(2008) nr 13, s. 4.

⁵⁰ Por. D. Antonowicz, R. Kossakowski, T. Szlendak, *Aborygeni i konsumenci. O kibicowskiej wspólnoty, komercjalizacji futbolu i stadionowym apartheidzie*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2015, s. 15-17.

⁵¹ Zob. D. Antonowicz, Ł. Wrzesiński, *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, „Studia Socjologiczne” 2009, nr 1(192), s. 115-149; D. Antonowicz, *Sacrum profanów. Socjologiczny fenomen kibicowania*, Polityka, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1553275,1,sacrum-profanow-socjologiczny-fenomen-kibicowania.read>; zob. też: T. L u c k m a n n, *Niewidzialna religia: problem religii w nowoczesnym społeczeństwie*, tłum. L. Bluszcz, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2011. Por. R. K o s s a k o w s k i, *Kibice piłkarscy. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2022, s. 108-114; T. S a h a j, *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2007, s. 81-97; zob. też: t e n ż e, *Fani sportowi jako kapitał społeczny*, w: *Od fana do chuligana*, red. T. Sahaj, Wydawnictwo AWF, Poznań 2011, s. 53-69.

⁵² E. B u r g h a r d t, *Neuer Pilgerweg auf Schalke: Fußballfans sollen zu Gott finden*, wa.de, <https://www.wa.de/nordrhein-westfalen/neuer-pilgerweg-in-gelsenkirchen-so-sollen-fussballfans-zu-gott-finden-92582654.html>.

gii, przekazanych przez tradycję⁵³. „Współczesny ruch olimpijski, najwyższa ideologia olimpijska, apoteoza nowoczesnego sportu, został stworzony przez Pierre de Coubertina jako «religio athletae», neopogańska religia. Wszystkie wielkie święta sportowe umacniają taki jego charakter⁵⁴ – dodaje.

Kibicowanie sportowe może być uważane za przejaw tak pojętej religii. Kardynalny błąd popełnił żuźlowiec Darcy Ward, na oczach zielonogórskiej widowni wycierając buty szalikiem klubowym Falubazu i profanując go w ten sposób. W wyniku transferu przeszedł później do Falubazu i odnosił zwycięstwa, ale zagorzali fani manifestowali swoją wrogość wobec niego. Kibice Falubazu zasłynęli ze spektakularnej akcji przeprowadzonej w roku 2011, kiedy to włamali się w Świebodzinie do najwyższej w Polsce figury Chrystusa i zawiesili na jej szyi monumentalny szalik w barwach klubowych. Na konto proboszcza parafii, na terenie której usytuowany jest monument, przelali odpowiedzialność za straty. Jako że włamanie jest przestępstwem, wszczęte zostało śledztwo, a szalik potraktowano jako dowód rzeczowy. Kibice prosili jednak o jego zwrot, miał on bowiem dla nich charakter sakralny.

Na grobach kibiców klubowych jako wota umieszczane są szaliki z napisami w rodzaju: „Od kołyski aż po grób”, „W imię ojca i syna, i Arka Gdyńia”. Z kolei fani sportowych reprezentacji kraju nie skupiają się na rytuałach funeralnych, lecz koncentrują się na karnawałowo-zabawowym elemencie meczów. Kapelan Cracovii Kraków protestował przeciwko wykorzystywaniu przez kibiców szalików z napisem „Bóg wybacza – Cracovia nigdy”, twierdząc, że napis ten stanowi obrazę Boga, i wystosował krytyczny list, który rozesłał do mass mediów. Portal wiara.pl informował: „W «Gazecie Wyborczej» czytamy: «Ten napis zawiera treści nienawiści, agresji i przemocy. Zakłóca dobrą atmosferę na stadionie i jest sprzeczny sam w sobie» – pisze ksiądz Surma. Kapelan przypomina, że taki transparent nie może wisieć na stadionie, na którym w dniu śmierci Jana Pawła II została odprawiona msza święta, a 25 tysięcy zebranych modliło się o zgodę i pojednanie. «Zwracam się z życzliwą prośbą o niezawieszanie tego transparentu. Zróbcie to dla potężnej rzeszy kibiców Cracovii, a szczególnie ze względu na pamięć papieża Jana Pawła II, który będzie ogłoszony świętym i na tym stadionie będziemy przeżywać jego beatyfikację»⁵⁵.

⁵³ D. Bleckling, *Cud w Bernie 1954 & Wembley 1973. Niezapomniane mecze*, tłum. J. Kałużny, w: *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, t. 3, *Paralele*, red. R. Traba, H.H. Hahn, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 397.

⁵⁴ Tamże. Zob. K. Weis, hasło „Religion”, w: *Sportwissenschaftliches Lexikon*, red. P. Röthing, R. Prohl, Hofmann Verlag, Schorndorf 2003, s. 449.

⁵⁵ *Kapelan Cracovii przeciw hasłom kibiców*, wiara.pl, <https://info.wiara.pl/doc/165048.Kapelan-Cracovii-przeciw-haslu-kibicow>. Zob. Z. Paśk, *Jakie zbawienie daje Cracovia? Duchowo-transgresyjny wymiar piłki nożnej*, „Konteksty” 2012, nr 3-4, s. 104-114.

Dorota Wojda zwraca uwagę na intrygujący fakt kulturowy związany z Cracovią Kraków: „Jeden z pierwszych w polskiej literaturze tekstów o piłce nożnej napisał Tadeusz Boy-Żeleński, baczny obserwator nowego zjawiska kulturowego. *Kuplet footballisty* z *Szopki krakowskiej* wystawianej w kabarecie Zielony Balonik w sezonie 1911/1912 stanowi parodię zawodów piłkarskich i towarzyszącego im dopingu, co sygnalizuje już wstępna wskazówka o śpiewaniu piosenki na melodię *Przybieżeli do Betlejem pasterze*. Ten zabieg kontrafaktury (zmiany tekstu formy wokalnej) koresponduje z praktyką układania przez kibiców nowych słów do pieśni religijnych i patriotycznych [...]. Satyryczne ostrze tego utworu wymierzone jest nie tylko w zachowania piłkarzy i kibiców skutkujące trywializacją kultury, ale także w nowy język [...] stwarzający rzeczywistość o paramilitarnym charakterze. Trafność intuicji Boya przejawia się w podchwyceniu zasad poezji kibicowskiej, do których należy – oprócz posługiwania się żargonem i sakralizacji piłki nożnej – zapis akcji rozgrywanej się na boisku. Jak udane jest to naśladowanie, dowodzi fakt, że prześmiewczy *Kuplet footballisty* bywa uznawany za wiersz nobilitujący Cracovię”⁵⁶.

Sympatycy „boskiego”, deifikowanego za życia argentyńskiego piłkarza Diega Maradony tworzą „kościół Diegorian”⁵⁷. Mają swój sektor na cmentarzu, z bramą w kształcie szalika i kaplicą „Ręka Boga”⁵⁸. Zmarłego po mundialu w roku 2022 i niedługo przed śmiercią papieża emeryta Benedykta XVI, brazylijskiego herosa Pelégo, który z reprezentacją piłkarską swojego kraju trzykrotnie wygrał mistrzostwa świata w piłce nożnej, uczczono poprzez iluminację statuy Chrystusa Zbawiciela w Rio de Janeiro. Światowe media naprzemiennie poświęcały wówczas uwagę obu tym – jakże różnym – postaciom. W Polsce po śmierci wybitnego pisarza Jerzego Pilcha, jednego z najbardziej znanych kibiców Cracovii, jej delegacja dostarczyła na pogrzeb twórcy specjalną koszulkę klubową z jego imieniem i nazwiskiem oraz numerem dwunastym (tradycyjnie rezerwowanym dla kibiców, nazywanych dwunastym zawodnikiem). Koszulkę ceremonialnie eksponowano podczas Mszy Świętej w kieleckim kościele

⁵⁶ D. Wojda, „Zdanie złożone z kilku podań”. *Poezja – futbol – performans*, „Teksty Drugie” 2014, nr 3, s. 250n.; zob. T. Boy-Żeleński, *Kuplet footballisty*, w: tenże, *Słówka*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1962, s. 325-328.

⁵⁷ Zob. T. Szerszeń, *Diego Maradona. Święta historia*, „Konteksty” 2012, nr 3-4, s. 241-248; G. Bałagué, *Diego Maradona. Chłopiec, buntownik, bóg*, tłum. B. Sałbut, Wydawnictwo SQN, Kraków 2021; E. Martin, *Soccer Fandom as Catechism: Practices of the Sacred among Young Men in Argentina*, w: *Global Perspectives on Sports and Christianity*, red. A. Adogame, N.J. Watson, A. Parker, Routledge, London 2017, s. 64-79.

⁵⁸ Nazwa odnosi się do bramki strzelonej ręką przez Maradonę na mundialu w Meksyku w roku 1986 podczas ćwierćfinałowego meczu reprezentacji Argentyny z reprezentacją Anglii, który odbywał się niedługo po przegranej przez Argentynę wojnie o Falklandy. Sportowa wygrana dała Argentyńczykom poczucie moralnej rekompensaty, czyniąc Maradonę bogiem za życia.

ewangelicko-augsburskim, w części protestanckiej cmentarza. Wcześniej na murawie stadionu Cracovii jej zawodnicy – z żałobnymi opaskami na ramionach – przed meczem z Jagiellonią Białystok wraz z zawodnikami tej drużyny uczcili minutą ciszy wiernego fana. Na banerach reklamowych wyświetlano napis „Żegnaj mistrzu słowa”.

Kariera Pilcha rozkwitła w „Tygodniku Powszechnym”, gdy pracował u boku filozofa ks. Józefa Tischnera i noblisty Czesława Miłosza. Pisarz pochodził z Wisły („małej ojczyzny”⁵⁹ pracowitego protestanta Adama Małysza) i znany był ze swoich egzystencjalno-eschatologicznych i filozoficzno-teologicznych rozważań, a także z dożgonnie wiernego kibicowania Cracovii. Fascynacje kibicowsko-religijne dzielił z „bratem po szalu” Janem Pawłem II. W *Nartach Ojca Świętego* Papież jako „wszechmogący” reprezentant Polski, pokonuje wszystkich futbolowych rywali: „Wiecie, co czułem, jak Wojtyła został papieżem? Czułem się tak, jakby Polska zdobyła mistrzostwo świata. Jakby w meczu finałowym nasi wygrali z Brazylią cztery do zera. Wybór Wojtyły był jak wielki i zwycięski mundial. A potem jak przyjechał w siedemdziesiątym dziewiątym roku do Polski, to był mundial mundial, puchar pucharów i liga lig. Papież grał na środku ataku, na skrzydłach, w pomocy. Grał na każdej pozycji, był libero nie do przejścia i był bramkarzem, który w ogóle nie przepuszczał bramek. Nie schodził z boiska, nie potrzebował nawet napić się wody mineralnej. Przeciwnicy się zmieniali, na boisko wchodziła reprezentacja za reprezentacją i Wojtyła w pojedynkę gromił najsilniejsze jedenastki świata. [...]. Hiszpanie, choć pierwszorzędni katolicy, doznali sromotnej porażki – w sporcie nie ma litości. [...] Jan Paweł II spuszczał lanie libertyńskim Holendrom, którym wszystko wolno. I jak odszczepieńczych teamów nie wypuszczał z wody. Anglikańscy Anglicy – do zera. I reprezentacja Niemiec, w której na jedenastu graczy przynajmniej dziewięciu to zajądli w osiągnięciu doskonałości synowie luterskich pastorów – dwucyfrowka. [...]. Niemcy za reformację – do przerwy siedem zero. Po przerwie drugie siedem. Za schizmę. I tak niski wynik, i tak papież bawił się z nimi, jak chciał. Dał im nawet jedną honorową bramkę strzelić, umyślnie dał się ograć, pozwolił jednemu protestantowi wyjść na pozycję i potem na bramce specjalnie rzucił się w drugą stronę, żeby niby widać było, że przepojony jest duchem ekumenizmu i wolą pojednania”⁶⁰.

⁵⁹ O „małej ojczyźnie” Leszek Kołakowski mówił: „Miasto czy wieś, w której się urodziliśmy, to środek świata. To przestrzeń niewielka, w której się obracamy – nasze domy, ulice, cmentarze, kościoły, to przestrzeń niewielka wielkim wysiłkiem ludzkim zabudowana, przez wojny niszczone i odbudowywana, to centrum świata” (cyt. za: *Mała ojczyzna*, Teatr NN.pl. <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/mala-ojczyzna>).

⁶⁰ J. P i l c h, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004, s. 159-161. Zob. W. B e r e ś, *Jan Paweł II – futbolista doskonały*, w: tenże, *Pilchu. Na rogu Wiślniej i Hożej*, Wydawnictwo Wielka Litera, Warszawa 2021, s. 377-386.

Narracja Pilcha przycicha, aby przemówić z jeszcze większą mocą: „A potem słynny, chyba najslynniejszy, arcyważny mecz o wszystko z Rosjanami. Papież zawsze grający w białych strojach na to spotkanie narzucił na ramiona mozzettę – czerwoną pelerynkę. Wagę wydarzenia chciał podkreślić? Swoją watykańską czerwień ich bolszewickiej czerwieni przeciwstawić? [...] Chryste Panie! [...] Nienaganna technika. Najpiękniejszą bramkę meczu papież strzelił przewrotką. [...] jakby pokonując prawa fizyki, w okamgnieniu, tak jak stał tyłem, wzleciał w powietrze, zrobił salto i ledwie dało się widzieć, jak w górze spod sutanny, która nawet nie zdążyła opaść, wyslizgują się jak dwie bordowe błyskawice, dwa specjalnie szyte przez papieskiego szewca Gianfranco Pittarela buty, i jak te buty czynią w powietrzu klasyczny nożycowy ruch, i jak piłka prawym z nich trafiona wlatuje w lewy górny róg. Ta bramka załamała Ruskich psychicznie. [...] schodzili, zziązani, zmordowani, ledwo żywi, w przepoconych koszulkach, ledwo leżli, a na środku boiska stał świeżutki, jakby gotów do dalszej gry Ojciec Święty w nieskazitelnej szacie... Co to było za poruszające piękno, ludzie na trybunach wiwatowali, płakali ze szczęścia, rzucali się sobie w objęcia, Polska! Polska zwyciężyła!”⁶¹.

Brytyjski historyk Eric Hobsbawm uważał, że igrzyska olimpijskie i międzynarodowe mecze piłki nożnej, w których drużyny symbolizują państwa narodowe, niegdyś skupiały przedstawicieli klasy średniej⁶². Dziś, zdaniem współczesnych socjologów, mają one charakter egalitarny⁶³. Dla kibiców imprezy tego rodzaju to wydarzenia szczególne. Niemiecki kulturoznawca Hermann Bausinger mecze piłkarskie nazywa „małymi świętami”⁶⁴ i pisze: „Piłka nożna ma przewagę nad takimi świętami, jak Wielkanoc i Boże Narodzenie. Barwność pisanek wydaje się niemal monotonna w porównaniu z nieskończoną liczbą wariantów meczu piłkarskiego. [...]. Święto to jednak nie to samo, co uroczystość – to także rodzaj rytmicznej powtarzalności, o jakiej możemy

⁶¹ P i l c h, dz. cyt., s. 161-163. Sztuka ta nie jest jedynym spektaklem teatralnym o kibicowskiej proweniencji. Wojciech Kuczok, pisarz-kibic, przeciwnik manifestowania wiary na stadionach, jest autorem scenariusza do spektaklu o fanach Lecha Poznań *Ambona ludu*, granego w poznańskim Teatrze Nowym (*Ambona ludu*, reż. P. Kruszczyński, premiera 17 XII 2016). Stołeczny Teatr Żydowski wystawia z kolei sztukę Michała Buszewicza *Kibice* (*Kibice*, reż. M. Buszewicz, premiera 11 IX 2017) o negatywnym stosunku części kibiców Legii Warszawa do osób pochodzenia żydowskiego (zob. T. S a h a j, *Kibicowanie futbolowe we współczesnych polskich spektaklach teatralnych*, w: *Kultura fizyczna a sztuka*, red. Z. Dziubiński, A. Włodarczyk, AWF – Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2023, s. 61-74).

⁶² Por. E. J. H o b s b a w m, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 142.

⁶³ Zob. M. L e n a r t o w i c z, K. W. J a n k o w s k i, *Reconstructing Class Sport Practices in Post-Communist Poland*, „Physical Culture and Sport: Studies and Research” 63(2014) nr 1, s. 12-19.

⁶⁴ Zob. H. B a u s i n g e r, *Małe święta na co dzień: piłka nożna*, tłum. W. Dudzik i in., w: *Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. L. Kolankiewicz, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 271-274.

mówić w przypadku piłki nożnej. [...] dla przeciętnego kibica mecz jest [...], jak każde prawdziwe święto, czymś jedynym w swoim rodzaju”⁶⁵. Regularnie odbywające się igrzyska olimpijskie, mistrzostwa Europy i mundiale tworzą niezakłócony (z wyjątkiem okresu wojny czy pandemii) „święty ład”⁶⁶. Historyk i socjolog Krzysztof Jaskułowski dodaje: „Międzynarodowe turnieje piłkarskie mają charakter święta, to jest stanowią czas, w którym zawieszaniu ulegają, przynajmniej częściowo, zwyczajne reguły codzienności. [...] na okres trwania meczu reprezentacji często przerywa się pracę w zakładach i biurach, skraca lekcje w szkołach [...]. Zapomina się również o międzyklubowych wojnach. Meczom dodaje powagi obecność państwowych oficjeli: prezydenta, premiera, ministrów, posłów. Istotny element tej odświętnej atmosfery to doświadczenie wspólnotowości – telewizyjne transmisje zawodów piłkarskich potrafią przyciągnąć kilkanaście milionów widzów, którzy z napięciem śledzą zmagania polskiej reprezentacji. [...] obcy ludzie padają sobie w ramiona, ciesząc się sukcesem narodowej drużyny – widok raczej niespotykany w trakcie oficjalnych świąt państwowych, takich jak Święto Niepodległości czy Święto Trzeciego Maja”⁶⁷.

Arcybiskup Józef Życiński, filozof, zauważył: „Polacy, jak wiele innych nacji, są przekonani, że ich najbardziej ukochał Bóg. Nie są jedyni – Brazylijczycy też tak twierdzą, uważają się za naród wybrany, szczególnie po zwycięstwie ich drużyny w meczu w piłkę nożną”⁶⁸. W takim kontekście – w ujęciu filozofa religii Ireneusza Ziemińskiego – sport byłby przejawem idolatrii⁶⁹.

KOŚCIÓŁ KATOLICKI, POLITYKA I SPORT A WSPÓŁCZESNE SPOŁECZEŃSTWO POLSKIE

Niezłomna postawa Jana Pawła II przyczyniła się do upadku komunizmu w Europie. W walce z tym systemem Kościół katolicki odegrał rolę kluczową, a jego przedstawiciele, jak bł. ks. Jerzy Popiełuszko, ponieśli przy tym ofiarę życia. Z transformacją ustrojową⁷⁰ zbiegły się w Polsce narodziny samoświa-

⁶⁵ Tamże, s. 272.

⁶⁶ Zob. A. J a s k u ł o w s k i, *Święty ład. Rytuał i mit mundialu*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

⁶⁷ K. J a s k u ł o w s k i, *Wspólnota symboliczna. W stronę antropologii nacjonalizmu*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2012, s. 203.

⁶⁸ J. Ż y c i Ń s k i, *Świat musi mieć sens*, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2012, s. 49.

⁶⁹ Szerzej na temat idolatrii zob. I. Z i e m i Ń s k i, *Religia jako idolatria. Esej filozoficzny o nieuchronności elementów idolatrycznych w religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2020.

⁷⁰ Zob. R. K o s s a k o w s k i, *Od chuliganów do aktywistów. Polscy kibice i zmiana społeczna*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2017.

domego i zorganizowanego kibicowskiego ruchu społecznego⁷¹. Za czasów Solidarności Lech Wałęsa uczęszczał na mecze Lechii Gdańsk, ochraniiany przez piłkarskich „kiboli”, do których należał późniejszy premier Rzeczypospolitej Polskiej i przewodniczący Rady Europy Donald Tusk⁷². W walkach ze Zmotoryzowanymi Oddziałami Milicji Obywatelskiej (ZOMO) kibice znajdowali azyl w budynkach kościołów, między innymi w gdańskiej bazylice św. Brygidy, w której odbywały się słynne msze w intencji wolnej Polski. Kościół katolicki był w czasie tych radykalnych przemian społecznych ostoją demokracji i wolności.

Paweł Żuk dostrzega rozliczne związki polityki i religii w Polsce: „Kościół w Europie od początku związany był z partiami prawicowymi, reprezentującymi konserwatywną politykę gospodarczą i tradycyjne wartości moralne”⁷³. Polscy kibice, choć programowo apolityczni i antysystemowi⁷⁴, uchodzą za osoby o narodowo-katolickiej i patriotyczno-prawicowej proweniencji społecznej⁷⁵, na co wskazują badania Agencji Analityki Sportowej Sport Analytics⁷⁶. Część fanów bierze udział w Ogólnopolskiej Pielgrzymce Kibiców na Jasną Górę. Msze święte z udziałem kibiców mają wyjątkowy charakter: zarówno kibice, jak i kapłani noszą na szyjach szaliki klubowe. Przewodnikiem duchowym kibiców jest salezjanin Jarosław Wąsowicz⁷⁷. Swoją odrębność kibice podkreślają, zakładając koszulki z napisem „Bóg, honor, Ojczyzna” i stylizując

⁷¹ Zob. tenże, *History of Polish Fandom: Communism, Post-transformation Violence and the Division of Functions*, w: tenże, *Hooligans, Ultras, Activists: Polish Football Fandom in Sociological Perspective*, Palgrave MacMillan, London – New York 2021, s. 1-15.

⁷² Donald Tusk tworzył pierwszy klub kibica w Gdańsku. Będąc po raz pierwszy premierem RP, wszedł w konflikt z kibicami, którzy publicznie przypominali mu jego chuligańskie korzenie (por. J. Wąsowicz, *Biało-zielona Solidarność. O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981-1989*, Oficyna Wydawnicza Finna, Gdańsk 2006, s. 91).

⁷³ P. Żuk, *Kultura i polityka. Socjologiczne refleksje o powstawaniu orientacji politycznych w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2015, s. 163.

⁷⁴ Por. M. Jasny, M. Lenartowicz, *A War between Football Fans and the Government from the Perspective of Herbert Blumer's Collective Behavior Theory*, „Sport in Society” 25(2022) nr 10, s. 1805-1811.

⁷⁵ Por. M. Grodecki, *Nation as a Product of Resistance: Introducing Post-foundational Discourse Analysis in Research on Ultras' Nationalism*, „Sport in Society” 24(2021) nr 11, s. 2036-2040; zob. R. Kossakowski, P. Nosal, W. Woźniak, *A Squad with No Left Wingers: The Roots and Structure of Right-Wing and Nationalist Attitudes among Polish Football Fans*, „Problems of Post-Communism” 67(2020) nr 6, s. 511-524.

⁷⁶ Zob. np. *Prezydent kibiców. Sondaż poparcia politycznego*, Sport Analytics, <https://sportanalytics.pl/?case-studies=na-kogo-glos-kibica>.

⁷⁷ Zob. J. Wąsowicz, *Pilnujcie Polski. Kazania wygłoszone podczas Patriotycznych Pielgrzymek Kibiców na Jasną Górę*, Wydawnictwo AA, Kraków 2020; *Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna*, w: *Euro 2012 – w poszukiwaniu wartości*, red. J. Kostorz, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego – Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, Opole 2012, s. 135-143.

się na żołnierzy wyklętych⁷⁸ oraz strażników prawd historycznych. Ubrania patriotyczne dostępne są w sklepach kibicowskich, a nazwy firm je produkujących mają określoną konotację: „Red is Bad” (czerwony = komunizm = zło). Z uwagi na swoją komunistyczną przeszłość kontestowani przez kibiców byli filozofowie Zygmunt Bauman i Leszek Kołakowski.

Kibice klubowi pojawiają się w Legnicy, zwanej „małą Moskwą”, podczas obchodów rocznic wyprowadzenia żołnierzy Armii Radzieckiej z Polski. W swojej mitologii⁷⁹ kibice przyjmują narrację historyczną, w której o Niemcach i Rosjanach mówi się jako o ciemiężycielach i okupantach, a o Białorusinach i Ukraińcach jako o nieprzyjaciołach i wrogach. Polscy kibice celebrują i upamiętniają powstania narodowo-wyzwoleńcze (poznańskie, wielkopolskie, warszawskie i śląskie⁸⁰) oraz Narodowe Święto Niepodległości. Należy podkreślić, że opiekują się grobami powstańców z różnych epok⁸¹, w czynie społecznym oddają krew, podczas pandemii COVID-19 wsparli finansowo służbę zdrowia⁸², solidaryzują się z Ukraińcami po agresji Rosji na ich kraj, mimo że wcześniej byli zdecydowanymi przeciwnikami przyjmowania migrantów, uznawanych za obcych kulturowo. Lider Prawa i Sprawiedliwości – Jarosław Kaczyński – w *Polsce naszych marzeń* uznał kibiców za prawdziwych Polaków: „Oni mają predyspozycje psychofizyczne, są odważni (nawet na granicy brawury), mają zinternalizowane wartości patriotyczne oraz poczucie obowiązku wobec ojczyzny”⁸³.

Wyrazem swoistego palimpsestu kulturowo-społecznego jest fakt, że niekiedy w tym samym czasie na balkonach polskich osiedli mieszkaniowych wywieszane są flagi: narodowa, papieska, regionalna (na przykład wielkopolska czy śląska) i flaga lokalnego zespołu sportowego. Mecze klubowe odbywają się w niedzielę w podobnych godzinach jak msze święte (kibice idą wówczas na mecz w „odsświętnych” ubraniach). Księża coraz rzadziej krytykują

⁷⁸ Jako przykłady takiej narracji mogą służyć prace Jarosława Wąsowicza (zob. J. Wąsowicz, *Moja Polska kibolska*, Wydawnictwo Przemysław Leniec, Piła 2015; tenże, *O Polskę wolną i katolicką. Pamięci Żołnierzy Wyklętych*, Wydawnictwo Miles, Kraków 2018). Zob. też: P. Nosał, R. Kossakowski, W. Woźniak, *Guerrilla Patriotism and Mnemonic wars: Cursed Soldiers as Role Models for Football Fans in Poland*, „Sport in Society” 24(2021) nr 11, s. 2050-2065.

⁷⁹ Zob. P. Nosał, R. Kossakowski, *Doświadczenie czarnego labędzia, mity logistyczne i okręt Tezeusza. Trzy mechanizmy wytwarzania i wzmacniania zbiorowej tożsamości kibiców*, „Kultura i Społeczeństwo” 61(2017) nr (2), s. 3-28.

⁸⁰ W Polsce obchodzone są nowe święta: od roku 2021 – Narodowy Dzień Zwycięskiego Powstania Wielkopolskiego, a od 2022 – Narodowy Dzień Powstań Śląskich.

⁸¹ Por. J. Wąsowicz, *Sektor Polska. Kibice, historia, patriotyzm*, Wydawnictwo Patria Media, Gdańsk 2018, s. 60n.

⁸² Por. T. Sahaj, *Marginalizowane grupy społeczne w kontekście kultury fizycznej i sportu*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2021, s. 217n.

⁸³ J. Kaczyński, *Polska naszych marzeń*, Wydawnictwo Akapit, Lublin 2011, s. 111.

wydarzenia sportowe odbywające się w tych samych terminach, co ważne święta kościelne. Można nawet zauważyć, że niekiedy imprezy sportowe są bezpośrednio skorelowane są z celebracjami kościelnymi i odbywają się pod egidą Kościoła, jak na przykład lokalny wielkanocny Bieg do Pustego Grobu organizowany przez kapucynów⁸⁴. Na fali charytatywnych akcji mających na celu wsparcie uchodźców ukraińskich, uciekających do Polski przed wojną, w mediach posługiwano się sformułowaniem: „To nie sprint, to maraton”, podkreślając w ten sposób potrzebę niesienia pomocy długodystansowej, nie zaś krótkotrwałej.

Kibice polscy wykazują się zaangażowaniem społecznym, jednocześnie nie podporządkowując się żadnej sile politycznej – stanowią kapitał ludzki o bardzo dużym potencjale. Przykładem może być ich postawa po ogłoszeniu przez Trybunał Konstytucyjny 22 października 2020 roku orzeczenia dotyczącego tak zwanej aborcji eugenicznej. W Polsce wybuchły wówczas gwałtowne protesty i zamieszki uliczne, nazywane Strajkiem Kobiet. Atakowano budynki kościołów i wdzierano się do nich nawet podczas mszy świętych. W Poznaniu protest odbywał się w bazylice archikatedralnej św. Piotra i Pawła, spenetrowano też siedzibę archidiecezji. Do ochrony poznańskich kościołów, w tym bazyliki, stawili się kibice piłkarscy, których obecność ostudziła manifestantów. Kibice ochraniali obiekty sakralne wraz z policją, co jest wydarzeniem bez precedensu.

Część kibicowskich „ochroniarzy” skandowała: „Polska tylko katolicka!”. Na portalu Facebook profil „To My Kibole” zamieścił (w barwach narodowych i z symbolami narodowymi) następujący apel: „Lewacy chcą zniszczyć dla nas ważne miejsca, jakimi są świątynie, niech wszyscy bronią ich. Zróbmy tak, jak Żołnierze Wyklęci, broń tego samego, co oni”⁸⁵. Odezwa nie porwała jednak stu tysięcy osób obserwujących ten profil, do których była adresowana. Spotkała się natomiast z reakcją krytyczną, część kibiców solidaryzowała się bowiem z protestującymi kobietami. Kibice znaleźli też własny sposób na udział w wydarzeniach: czyścili kościoły i pomniki z graffiti i napisów, manifestując w ten sposób swój patriotyzm i szacunek dla historii Polski. Izraelski historyk Yuval N. Harari stwierdza: „Niezależnie od tego, czy chce się zachęcić robotników do strajku generalnego, czy kobiety do zawalczenia o prawo do własnego ciała, czy ciemniejsze mniejszości do domagania się praw politycznych – pierwszym krokiem jest opowiedzenie na nowo ich historii”⁸⁶.

⁸⁴ Zob. np. *VIII Bieg do Pustego Grobu*, Super Sport, <https://super-sport.com.pl/zapisy-formularze/2718-viii-bieg-do-pustego-grobu-nowa-sol.html>.

⁸⁵ Zob. Facebook, <https://www.facebook.com/PolandofSupporters>.

⁸⁶ Y.N. H a r a r i, *Homo deus. Krótka historia jutra*, tłum. M. Romanek, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2018, s. 81.

Przed beatyfikacją Jana Pawła II aktywność polskich katolików porównywano do małyszomanii⁸⁷. Przed beatyfikacją kardynała Stefana Wyszyńskiego i matki Elżbiety Róży Czackiej we wrześniu 2021 roku przeor Jasnej Góry ojciec Samuel Pacholski porównał wiernych z kibicami sportowymi, odnosząc się do idei wspólnotowości: „Jeżeli ktoś chce poczuć wspólnotę kościoła żywego, młodego, bo liczymy też, że przyjedzie dużo osób młodych, to na pewno [...] jest ważna wartość dodana. Tak, jak kibicując, tworzymy strefy kibica, żeby poczuć też wspólnotę kibiców, którzy wspierają na przykład naszych piłkarzy czy naszych olimpijczyków, tak chcemy także przeżyć wspólnotowo to wydarzenie, zwłaszcza wśród osób, które identyfikują się z Kościołem w Polsce”⁸⁸. Słowa te zasadnie wskazują na wzajemne oddziaływanie Kościoła i sportu w kontekście społecznym oraz na relacje zachodzące między nimi we współczesnej kulturze duchowej i religijnej.

*

Amerykański socjolog Robert D. Putnam napisał: „Spajający kapitał społeczny tworzy pewnego rodzaju socjologiczny superklej, natomiast łączący kapitał społeczny zawiera socjologiczne smarowidło”⁸⁹. Kibicowanie i sport są obecnie takim właśnie rodzajem „spajającego kapitału społecznego”: finały Super Bowl jako sportowe „święto” przyciągają uwagę milionów Amerykanów, piłkarskie Euro i mundiale aktywizują miliony kibiców, a igrzyska olimpijskie i paraolimpijskie budzą żywe zainteresowanie miliardów ludzi na całym świecie, wpisując się w ponowoczesne narracje mitotwórcze, o jakich pisali Roland Barthes⁹⁰ i Umberto Eco⁹¹. Kibicowanie i sport wpisują się dziś w dychotomię sacrum i profanum. Piotr Sztompka celnie zauważa: „Obiad w pracy i msza niedzielna, zakupy w markecie i złożenie wieńca pod pomnikiem, mecz piłkarski i koncert symfoniczny, to w przyjętym tu znaczeniu

---

⁸⁷ Zob. A. S t o p k a, *Na poziomie Małysza*, Teologia Polityczna, <https://teologiapolityczna.pl/ks-artur-stopka-na-poziomie-ma-ysza>.

⁸⁸ Wypowiedź w Programie 3 Polskiego Radia 10 września 2021 roku o godzinie dwudziestej.

⁸⁹ R. D. P u t n a m, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych*, tłum. P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 41; por. R. D. P u t n a m, L. M. F e l d s t e i n, D. C o h e n, *Better Together: Restoring the American Community*, Simon & Schuster, New York 2003, s. 2.

⁹⁰ Zob. R. B a r t h e s, *Tour de France jako epepeja*, w: tenże, *Mitologie*, tłum. A. Dziadek, Wydawnictwo KR, Warszawa 2000, s. 45-56.

⁹¹ Zob. U. E c o, *Sportowa gadanina. Mundial i jego uroczystości*, tłum. P. Salwa, w: tenże, *Semiologia życia codziennego*, Czytelnik, Warszawa 1998, s. 215-223.

równorzędne elementy życia codziennego”⁹². Rozgrywki sportowe są pretekstem do ludycznego spektaklu, pozornie pozbawionego głębszego kontekstu duchowego, etycznego czy moralnego. To zabawa aprobowana i pozytywnie oceniana przez najwyższych hierarchów Kościoła katolickiego, w tym papieży Jana Pawła II i Franciszka. Papieży *expressis verbis* wypowiedających się na temat sportu językiem ugruntowanym w paradygmacie kultury europejskiej, opartej na trwałych fundamentach: filozofii akademickiej i olimpizmie, oraz na religii. Szczególną rolę w aprobującym podejściu do aktywności ruchowej, kibicowania i sportu odegrał Jan Paweł II, oddziałując na sposób myślenia współczesnych chrześcijan przez swoje oryginalne poglądy, osobisty przykład i zaangażowaną postawę, oficjalne dokumenty i liczne wystąpienia skierowane do setek tysięcy wiernych. W filozofii społecznej Kościoła katolickiego aktywności takie, jak kibicowanie i sport, odgrywają dziś istotną rolę, służąc jako element inkluzji społecznej i włączając przedstawicieli marginalizowanych grup społecznych w obręb globalnej ludzkiej wspólnoty.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Antonowicz, Dominik. “Sacrum profanów. Socjologiczny fenomen kibicowania.” *Polityka*. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1553275,1,sacrum-profanow-socjologiczny-fenomen-kibicowania.read>.
- Antonowicz, Dominik, and Łukasz Wrzesiński. “Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii.” *Studia Socjologiczne*, no. 1 (192) (2009): 115–49.
- Antonowicz, Dominik, Radosław Kossakowski, and Tomasz Szlendak. *Aborygeni i konsumenci: O kibicowskiej wspólnocie, komercjalizacji futbolu i stadionowym apartheidzie*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2015.
- św. Augustyn. *Wyznania*. Translated by Zygmunt Kubiak. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2018.
- Balagué, Guillem. *Diego Maradona: Chłopiec, buntownik, bóg*. Translated by Bartosz Sałbut. Kraków: Wydawnictwo SQN, 2021.
- Balon-Mrocza, Tomasz, et al., eds. *Boży doping: Mówią gwiazdy sportu*. Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2000.
- Barłak Marianna. “Wprowadzenie.” In *Kościół a sport*. Edited by Marianna Barłak and Zbigniew Dziubiński. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 1995.
- Barłak, Marianna, and Zbigniew Dziubiński, eds. *Kościół a sport*. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 1995.
- Barthes, Roland. “Tour de France jako epopeja.” In Barthes, *Mitologie*. Translated by Adam Dziadek. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2000.

⁹² P. Sztompka, *Życie codzienne – temat najnowszej socjologii*, w: *Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Wydawnictwo Znak, Kraków 2008, s. 24.

- Bausinger, Herman. "Małe święta na co dzień: Piłka nożna." Translated by Wojciech Dudzik et al. In *Antropologia widowisk: Zagadnienia i wybór tekstów*. Edited by Leszek Kolankiewicz. Warszawa: Wydawnictwa UW, 2005.
- Bednarski, Feliks W. *Sport i wychowanie fizyczne w świetle etyki św. Tomasza z Akwinu*. Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas, 1962.
- Bereś, Witold. "Jan Paweł II – futbolista doskonały." In Bereś, *Pilchu: Na rogu Wiślniej i Hożej*. Warszawa: Wydawnictwo Wielka Litera, 2021.
- Blecking, Diethelm. "Cud w Bernie 1954 & Wembley 1973: Niezapomniane mecze." Translated by Jerzy Kałużny. In *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*. Vol. 3. *Paralele*. Edited by Robert Traba and Hans H. Hahn. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2012.
- Boy-Żeleński, Tadeusz. "Kuplet futbolisty." In Boy-Żeleński, *Słówka*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1962.
- Boży doping: Świadectwa wiary mistrzów sportu*. Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2012.
- Bronk, Krzysztof. "Papież o watykańskim dokumencie na temat sportu." Vatican News, June 1, 2018. <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-06/papiez-franciszek-list-sport-chrzescijanin.html>.
- Buksa, Łukasz. *Boskie futbolowo*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 2012.
- Burghardt, Eva. "Neuer Pilgerweg auf Schalke: Fußballfans sollen zu Gott finden." wa.de. <https://www.wa.de/nordrhein-westfalen/neuer-pilgerweg-in-gelsenkirchen-so-sollen-fussballfans-zu-gott-finden-92582654.html>.
- Christians in Sport. <https://www.christiansinsport.org.uk>.
- Ciesielski, Remigiusz T. *Kulturowe i społeczne konteksty modlitwy katolickiej: Problemy badawcze i propozycje ujęć*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM, 2018.
- Dicastery for Laity, Family and Life. "Giving the Best of Yourself: A Document on the Christian Perspective on Sport and the Human Person." Holy See Press Office, Summary of Bulletin, June 2018. <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/06/01/180601b.html>.
- Dobrzyński, Andrzej. "Fenomen Mszy św. pod Wielką Krokwią." Sanktuarium Świętego Jana Pawła II w Nowym Targu, <https://parafia.nowytarg.pl/fenomen-mszy-sw-pod-wielka-krokwia>.
- Dziubiński, Zbigniew. "Jana Pawła II filozofia i teologia sportu." In *Społeczny wymiar sportu*. Edited by Zbigniew Dziubiński. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2023.
- Dziubiński, Zbigniew. *Kościół rzymskokatolicki a kultura fizyczna*. Warszawa: Wydawnictwo AWF, 2008.
- Dziubiński, Zbigniew. "Przesłanie Ojca Świętego Jana Pawła II do świata sportu." In *Sport na przełomie tysiącleci: Szanse i nadzieje*. Edited by Zbigniew Dziubiński. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2000.

- Dziubiński, Zbigniew. *Socjologia sportu i olimpizmu*. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2022.
- Dziubiński, Zbigniew. *Sport i turystyka w Kościele rzymskokatolickim (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)*. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2015.
- Dziubiński, Zbigniew. *Sport w perspektywie salezjańskiej*. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2014.
- Dziubiński, Zbigniew. *Sport w służbie osoby i wspólnoty w perspektywie Papieża Franciszka*. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2020.
- Dziwisz, Stanisław. *Więcej sportu*. Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2006.
- Eco, Umberto. *Imię róży*. Translated by Adam Szymanowski. Warszawa: Wydawnictwo Noir sur Blanc, 2020.
- Eco, Umberto. "Sportowa gadanina: Mundial i jego uroczystości." Translated by Joanna Ugniewska and Piotr Salwa. In Eco, *Semiologia życia codziennego*. Warszawa: Czytelnik, 1998.
- Eilenberger, Wolfram. *Gol: Chwała zwycięzcom; 40 przyczynków do filozofii futbolu*. Translated by Marta Budny. Warszawa: Wydawnictwo Best Press, 2006.
- Franciszek. "List o chrześcijańskiej perspektywie sportu i osoby ludzkiej." Opoka. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/listy/sport-lev_01062018.
- [Franciszek]. "Orędzie papieża Franciszka na światowy dzień osób niepełnosprawnych." Vatican. December 3, 2019. eKAI. <https://www.ekai.pl/dokumenty/oredzie-papieza-franciszka-na-swiatowy-dzien-osob-niepelnosprawnych-2019/>.
- Giemza, Bogdan. *Sport w życiu i nauczaniu św. Jana Pawła II*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny, 2022.
- Grix, Jonathan, and Donna Lee. "Soft Power, Sports Mega-events and Emerging States: The Lure of the Politics of Attraction." *Global Society* 27, no. 4 (2013): 521–36.
- Grodecki, Mateusz. "Nation as a Product of Resistance: Introducing Post-foundational Discourse Analysis in Research on Ultras' Nationalism". *Sport in Society* 24, no. 11 (2021): 2036–49.
- Gut, Dorota. *Góralski hold i msza pod Wielką Krokwią. Jan Paweł II w Zakopanem – czerwiec 1997*. <https://zakopane.wyborcza.pl/zakopane/5,179294,21919634.html?disableRedirects=true>
- Guttmann, Allen. *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sport*. New York: Columbia University Press, 1978.
- Harari, Yuval N. *Homo deus: Krótka historia jutra*. Translated by Michał Romanek. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2018.
- Heinemann, Klaus. "Sport w społeczeństwie postmodernistycznym." *Sport Wyczerpany*, nos. 3–4 (1999): 77–82.
- Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Jaeger, Werner. *Paideia: Formowanie człowieka greckiego*. Translated by Marian Plezia and Henryk Bednarek. Warszawa: Fundacja Aletheia, 2001.

- Jagielski, Wojciech. "Mandela, król świata." *Gazeta Wyborcza*, Dec. 7–8, 2013.
- Jagielski, Wojciech. *Trębacz z Tembisy: Droga do Mandeli*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2013.
- Jan Paweł II. "Oblicze i dusza sportu." Address on the Jubilee of Sports People. Vatican. October 28, 2000. *L'Osservatore Romano: The Polish Edition* 22, no. 1 (229): 19–20.
- Jan Paweł II. "Rachunek sumienia dla sportu." Homily on the Jubilee of Sports People. Vatican. October 29, 2000. *L'Osservatore Romano: The Polish Edition* 22, no. 1 (229): 20–21.
- Janocha, Witold. *Duchowieństwo katolickie w Polsce wobec osób z niepełnosprawnościami: Studium socjologiczno-pastoralne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2020.
- Jarosz, Oliwer, and Adam Metelski. *Geopolityka sportu: Siła sportowych wydarzeń*. Warszawa: Wydawnictwo Nieoczywiste, 2024.
- Jaskułowski, Krzysztof. *Wspólnota symboliczna: W stronę antropologii nacjonalizmu*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, 2012.
- Jasny, Michał, and Michał Lenartowicz. "A War between Football Fans and the Government from the Perspective of Herbert Blumer's Collective Behavior Theory." *Sport in Society* 25, no. 10 (2022): 1805–30.
- Jawłowski, Albert. *Święty ład: Rytuał i mit mundialu*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2007.
- Kaczyński, Jarosław. *Polska naszych marzeń*. Lublin: Wydawnictwo Akapit, 2011.
- Kisiel, Ilona, ed. *Ewangelia dla sportowca i kibica*. Częstochowa: Edycja św. Pawła, 2012.
- Kmita, Maciej. "100 lat temu urodził się Jan Paweł II: Papież Sportowców i Boży Maratończyk." Wirtualna Polska. Sportowe Fakty. <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/882660/100-lat-temu-urodzil-sie-jan-pawel-ii-papiez-sportowcow-i-pielgrzym-maratonczyk->
- Kmita, Maciej. "Jan Paweł II – Boży Atleta." Wirtualna Polska. Sportowe Fakty. <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/511839/jan-pawel-ii-bozy-atleta-ktory-wyprzedzil-nas-w-drodze-do-swietosci>.
- Kochel, Jan. *Duchowa pedagogia sportu: Aksjologiczny wymiar zawodów i widowisk sportowych*. Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2016.
- Kossakowski, Radosław. "History of Polish Fandom: Communism, Post-transformation Violence and the Division of Functions". In Kossakowski, *Hooligans, Ultras, Activists: Polish Football Fandom in Sociological Perspective*. London and New York: Palgrave MacMillan, 2021.
- Kossakowski, Radosław. *Kibice piłkarscy: Studium socjologiczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2022.
- Kossakowski, Radosław. *Od chuliganów do aktywistów: Polscy kibice i zmiana społeczna*. Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2017.
- Kossakowski, Radosław, and Łukasz Bieszke. "The Pacts, the Death of the Pope and Boycotts: The Modes of Cooperation in Polish Football Fandom." In *Football*

- Fans, Rivalry and Cooperation*. Edited by Christian Brandt, Fabian Hertel, and Sean Huddleston. Abingdon: Routledge, 2017.
- Kossakowski, Radosław, Przemysław Nosal, and Wojciech Woźniak. "A Squad with No Left Wingers: The Roots and Structure of Right-Wing and Nationalist Attitudes among Polish Football Fans." *Problems of Post-Communism* 67, no. 6 (2020): 511–24.
- Kowalczyk, Stanisław. *Elementy filozofii i teologii sportu*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- Kowalczyk, Stanisław. "Sport w świetle personalistycznej koncepcji kultury." In *Sport jako kulturowa rzeczywistość*. Edited by Zbigniew Dziubiński. Warszawa: Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2005.
- Krawczyk, Zbigniew. "Ciało jako fakt społeczno-kulturowy." In *Socjologia kultury fizycznej*. Edited by Zbigniew Dziubiński, Zbigniew Krawczyk, and Michał Lenartowicz. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2019.
- Kyle, Donald G. *Spectacles of Death in Ancient Rome*. London and New York: Routledge, 2007.
- Kyle, Donald G. *Sport and Spectacle in the Ancient World*. Malden: Wiley and Blackwell, 2014.
- Latasiewicz, Marek, ed. *Boży doping: Świadectwa wiary mistrzów sportu*. Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, 2012.
- Lemański, Janusz. "Biblijne ordalia? Od procedury 'sądu Bożego' do ceremoniału kultowego (Lb 5,11-31)." *Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie*, no. 27 (2020): 87–122.
- Lenartowicz, Michał. "Organizacja wielkich imprez sportowych jako element strategii 'soft power.'" In *Kultura fizyczna a prestiż społeczny*. Edited by Zbigniew Dziubiński and Michał Lenartowicz. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2018.
- Lenartowicz, Michał, and Krzysztof W. Jankowski. "Reconstructing Class Sport Practices in Post-Communist Poland." *Physical Culture and Sport: Studies and Research* 63, no. 1 (2014): 12–19.
- Lipoński, Wojciech. *Historia sportu na tle rozwoju kultury fizycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- Lipoński, Wojciech. "Narodziny masowej percepcji sportu w pierwszej połowie XX wieku." In *Kultura fizyczna a kultura masowa*. Edited by Michał Lenartowicz and Zbigniew Dziubiński. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2011.
- Luckmann, Thomas. *Niewidzialna religia: problem religii w nowoczesnym społeczeństwie*. Translated by Lucjan Bluszcz. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos, 2011.
- Martin, Eloisa. "Soccer Fandom as Catechism: Practices of the Sacred among Young Men in Argentina." In *Global Perspectives on Sports and Christianity*. Edited by Afe Adogame, Nick J. Watson, and Andrew Parker. London: Routledge, 2017.

- Mazurkiewicz, Michał. *Sport and Religion: Muscular Christianity and the Young Men's Christian Association; Ideology, Activity and Expansion (Great Britain, the United States and Poland, 1857–1939)*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2018.
- Melosik, Zbyszko. *Piłka nożna: Tożsamość, kultura i władza*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017.
- Michalski, Czesław. "Sportowe i turystyczne pasje Karola Wojtyły." *Konspekt*, no. 3(23) (2005): 148–50.
- Mrowiec, Tadeusz. *Dekalog w życiu sportowca i kibica*. Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM, 2010.
- Murad, Mauricio. "Gdy piłka była Bogiem." *Gazeta Wyborcza – Magazyn*, November 30, 2000: 10–16.
- Murad, Mauricio. "Soccer and Society in Brazil." In *More than a Game: Sports, Society and Politics*. Edited by Wilhelm Hofmeister. Singapore: Konrad-Adenauer-Stiftung, 2014. Sport Diplomacy Academy. <https://www.eusportdiplomacy.info/files/2-more-than-a-game-sports-society-and-politics-pdf-compressed.pdf>.
- niedziela.pl. "Franciszek: sport może być drogą do świętości." <https://www.niedziela.pl/artykul/35863/Franciszek-sport-moze-byc-droga-do>.
- Nosal, Przemysław, and Radosław Kossakowski. "Doświadczenie czarnego łabędzia, mity logistyczne i okręt Tezeusza: Trzy mechanizmy wytwarzania i wzmacniania zbiorowej tożsamości kibiców." *Kultura i Społeczeństwo* 61, no. 2 (2017): 3–28.
- Nosal, Przemysław, Radosław Kossakowski, and Wojciech Woźniak. "Guerrilla Patriotism and Mnemonic Wars: Cursed Soldiers as Role Models for Football Fans in Poland." *Sport in Society* 24, no. 11 (2021): 2050–65.
- Owen, M.M. "O pocieszeniu, jakie Camus znajdował w absurdzie futbolu." *Znak*, nos. 7–8 (794) 2021: <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/o-pocieszeniu-jakie-camus-znajdowal-w-absurdzie-futbolu/>.
- Pasek, Zbigniew. "Jakie zbawienie daje Cracovia? Duchowo-transgresyjny wymiar piłki nożnej." *Konteksty*, nos. 3–4 (2012): 104–14.
- Pawłucki, Andrzej. *Sport, asceza i miłość*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2019.
- Pilch, Jerzy. *Narty Ojca Świętego*. Warszawa: Świat Książki, 2004.
- Pius XII. *Invicti athletae Christi: Encyklika o św. Andrzeju Boboli*. Kraków–Dębówiec: Wydawnictwo La Salette Księża Misjonarzy Saletynów, 2017.
- Ponczek, Mirosław. *Kultura fizyczna a kościół katolicki: Antyk – XX wiek*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, 2004.
- Ponczek, Mirosław. *Kultura fizyczna a Kościół rzymskokatolicki w Polsce po II wojnie światowej 1945–2000*. Katowice: Wydawnictwo AWF, 2003.
- [Popiel, Jacek]. "Uniwersytet Jagielloński świętuje 658. rocznicę powstania." Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. https://www.uj.edu.pl/wiadomosci-/journal_content/56_INSTANCE_d82lKZvhit4m/10172/150805272

- Putnam, Robert D. *Samotna gra w kręgle: Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych*. Translated by Przemysław Sadura and Sebastian Szymański. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Putnam, Robert D., Lewis M. Feldstein, and Don Cohen. *Better Together: Restoring the American Community*. New York: Simon & Schuster, 2003.
- Radio Vaticana. "Pope: 'May this year's Super Bowl be a sign of peace, friendship and solidarity.'" Vatican News, October 2, 2017. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2017-10/pope--may-this-year-s-super-bowl-be-a-sign-of-peace--friendship-.html>.
- Radio Vaticana. "Pope Opens Marathon of Prayer with Rosary in Vatican Basilica." Vatican News, May 1, 2021. <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2021-05/pope-opens-marathon-of-prayer-with-rosary-in-vatican-basilica.html>.
- Rech Wachelke, Joao F. "Brazilian Fans' Social Representations on Soccer." *Revista Internacional de Ciencias del Deporte: International Journal of Sport Science* 4, no. 13 (2008): 1–19.
- Rogosz, Norbert. "Zastosowanie przemocy w walkach politycznych w Rzymie w 59 roku przed Chrystusem." In *Przemoc w świecie starożytnym: źródła, struktura, interpretacje*. Edited by Dariusz Słapek and Ireneusz Łuć. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017.
- Romanowski, Rafał. "Dlaczego Cracovia?" In *Dlaczego Cracovia. Rozmowy o kibicowaniu za Pasami*. Edited by Rafał Romanowski. Kraków: Wydawnictwo MKS Cracovia SSA, 2017.
- Röthing, Peter, and Robert Prohl, eds. *Sportwissenschaftliches Lexikon*, s.v. "Religion" (by Kurt Weis). Schorndorf: Hofmann Verlag, 2003.
- Różewicz, Tadeusz. "Rozmowa ojca z synem o zabijaniu czasu." In Różewicz, *Wyjście*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004.
- Sahaj, Tomasz. *Fani futbolowi: Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*. Poznań: Wydawnictwo AWF, 2007.
- Sahaj, Tomasz. *Fani sportowi jako kapitał społeczny*. In *Od fana do chuligana*. Edited by Tomasz Sahaj. Poznań: Wydawnictwo AWF, 2011.
- Sahaj, Tomasz. "Gladiatorzy i filozofowie: Studium praktyk fizycznych i umysłowych." *Przegląd Filozoficzny: Nowa Seria* 11, no. 3 (2002): 55–70.
- Sahaj, Tomasz. "Kibicowanie futbolowe we współczesnych polskich spektaklach teatralnych." In *Kultura fizyczna a sztuka*. Edited by Zbigniew Dziubiński and Arkadiusz Włodarczyk. Warszawa: AWF and Salezjańska Organizacja Sportowa RP, 2023.
- Sahaj, Tomasz. *Marginalizowane grupy społeczne w kontekście kultury fizycznej i sportu*. Poznań: Wydawnictwo AWF, 2021.
- Słapek, Dariusz. *Sport i widowiska w świecie antycznym: Kompendium*. Kraków and Wrocław: Wydawnictwo Homini and Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010.
- Sport Analytics. "Prezydent kibiców: Sondaż poparcia politycznego." <https://sportanalytics.pl/?case-studies=na-kogo-glos-kibica>.

- Stolarczyk, Stanisław. *Papież, jakiego nie znamy. Piłka nożna – kajaki – narty – góry*. Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, 2005.
- Stopka, Artur. “Na poziomie Małysza.” *Teologia Polityczna*. <https://teologiapolityczna.pl/ks-artur-stopka-na-poziomie-ma-ysza>.
- Super Sport. “VIII Bieg do Pustego Grobu.” <https://super-sport.com.pl/zapisy-formularze/2718-viii-bieg-do-pustego-grobu-nowa-sol.html>.
- Szerszeń, Tomasz. “Diego Maradona: Święta historia.” *Konteksty*, nos. 3–4 (2012): 241–48.
- Sztompka, Piotr. “Życie codzienne – temat najnowszej socjologii.” In *Socjologia codzienności*. Edited by Piotr Sztompka and Małgorzata Bogunia-Borowska. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2008.
- Teatr NN.pl. “Mała ojczyzna.” <https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/mala-ojczyzna>.
- Vatican News PL. *Wkład Kościoła w odrodzenie olimpiad, od Piusa X do Jana Pawła II*. eKai, <https://www.ekai.pl/wklad-kosciola-w-odrodzenie-olimpiad-od-piusa-x-do-jana-pawla-ii/>.
- Wąsowicz, Jarosław. *Biało-zielona Solidarność: O fenomenie politycznym kibiców gdańskiej Lechii 1981-1989*. Gdańsk: Oficyna Wydawnicza Finna, 2006.
- Wąsowicz, Jarosław. „Kibicowanie jako wartość – perspektywa społeczna i religijna.” In *Euro 2012 – w poszukiwaniu wartości*. Edited by Jerzy Kostorz. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego and Wydawnictwo i Drukarnia Świętego Krzyża, 2012.
- Wąsowicz, Jarosław. *Moja Polska kibolska*. Piła: Wydawnictwo Przemysław Leniec, 2015.
- Wąsowicz, Jarosław. *O Polskę wolną i katolicką: Pamięci Żołnierzy Wyklętych*. Kraków: Wydawnictwo Miles, 2018.
- Wąsowicz, Jarosław. *Pilnujcie Polski: Kazania wygłoszone podczas Patriotycznych Pielgrzymek Kibiców na Jasną Górę*. Kraków: Wydawnictwo AA, 2020.
- Wąsowicz, Jarosław. *Sektor Polska: Kibice, historia, patriotyzm*. Gdańsk: Wydawnictwo Patria Media, 2018.
- W drodze*, no. 6 (394) (2006).
- wiara.pl. “Kapelan Cracovii przeciw hasłom kibiców.” <https://info.wiara.pl/doc/165048.Kapelan-Cracovii-przeciw-haslu-kibicow>.
- Williams, Tom. *Języki futbolu: Piłkarskie słówka i zwroty z całego świata*. Translated by Jan Wąsiński. Warszawa: Wydawnictwo WAB, 2021.
- Williamson, Timothy. *O co chodzi w filozofii? Od zdziwienia do myślenia*. Translated by Alicja Chybińska and Bogdan Dziobkowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2019.
- Wojda, Dorota. “‘Zdanie złożone z kilku podań’: Poezja – futbol – performans.” *Teksty Drugie*, no. 3 (147) (2014): 243–67.
- [Wojtyła, Karol]. *Karol Wojtyła: Filozof i papież: Wybór tekstów*. Edited by Jatosław Merecki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2011.
- Wojtyła, Karol. “Odpowiedź na pytanie o tematy soborowe.” In *Karol Wojtyła na Soborze Watykańskim II: Zbiór wystąpień*. Edited by Robert Skrzypczak. Kraków

- and Warszawa: Wydawnictwo AA, Centrum Myśli Jana Pawła II and Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2020.
- Wojtyła, Karol. *Wykłady lubelskie*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006.
- Ziemiński, Ireneusz. *Religia jako idolatria: Esej filozoficzny o nieuchronności elementów idolatrycznych w religii*. Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, 2020.
- Żuk, Paweł. *Kultura i polityka: Socjologiczne refleksje o powstawaniu orientacji politycznych w Polsce*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2015.
- Życiński, Józef. *Świat musi mieć sens*. Warszawa: Wydawnictwo Agora, 2012.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Tomasz SAHAJ – Kibicowanie, religia i sport. Między sacrum i profanum, wiarą i rozumem

DOI 10.12887/37-2024-4-148-11

Celem artykułu jest omówienie zjawiska kibicowania i sportu w ujęciu historyczno-społecznym w kontekście współczesnej myśli katolickiej i na przykładzie postaw oraz wypowiedzi papieży, a także w odniesieniu do bieżących wydarzeń polityczno-społecznych w Polsce. Pozytywny stosunek do sportu Jana Pawła II i Franciszka podniósł rangę kibicowania i sportu, który dla wielu jego entuzjastów stał się religią obywatelską w rozumieniu Roberta N. Bellaha, a niekiedy niewidzialną religią w ujęciu Thomasa Luckmanna, ze świętami w postaci meczów i cyklicznych imprez sportowych. Polscy kibice stanowią wyróżniającą się grupę w strukturze społecznej. Jej cechy szczególne to znaczny kapitał kulturowo-społeczny i zaangażowanie polityczno-społeczne. Badania naukowe wskazują, że członkowie tej grupy z reguły przyjmują postawy narodowo-patriotyczne. Dla znacznej części kibiców Kościół katolicki jest ważnym punktem odniesienia.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, kibice, sport, historia, religia

Kontakt: Zakład Historii, Filozofii i Socjologii, Wydział Nauk o Kulturze Fizycznej, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, ul. Królowej Jadwigi 27/39, 61-871 Poznań
E-mail: sahaj@awf.poznan.pl
ORCID 0000-0003-0633-7993

Tomasz SAHAJ, Sports Fans, Religion and Sport: Between Sacred and Profane, Faith and Reason

DOI 10.12887/37-2024-4-148-11

The aim of the article is to discuss the phenomena of being a sports fan and sport from the historical and social perspectives, drawing on the modern Catholic thought, the stances and teaching of the Popes, and the current social and political situation in Poland. Due to their approval of both practicing and supporting sports, John Paul II and Francis have contributed to the high status of such activities in contemporary society. To numerous sports supporters, their chosen discipline has become a civil religion in the sense Robert N. Bellah understood it, or an invisible religion, as described by Thomas Luckmann, with religious holidays taking the shape of contests and cyclical sports events. Polish sports supporters stand out as a social group characterized by its rootedness in a specific culture and a political commitment. Survey research has demonstrated that members of the group tend to adopt patriotic and pro-Polish attitudes. To many of them, the Catholic Church is an important point of reference for their activity.

Keywords: Catholic Church, sports supporters, sport, history, religion

Contact: Zakład Historii, Filozofii i Socjologii, Wydział Nauk o Kulturze Fizycznej, Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu, ul. Królowej Jadwigi 27/39, 61-871 Poznań, Poland

E-mail: sahaj@awf.poznan.pl

ORCID 0000-0003-0633-7993